

GEORGE BĂLAN

NEBĂNUITUL EMINESCU

 Sens

Tehnoredactare: Călin Chendea

Copertă: Adrian Buzaș

Redactor: Silvana Higyed

© SENS, 2020

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Bălan, George

Nebănuitul Eminescu / George Bălan. - Arad : Sens, 2020

ISBN 978-606-9078-09-9

821.135.1.09

Editura Sens

Calea Timișorii, nr. 212/2, Arad

Telefon: 0257-288.669

E-mail: comercial@sens.ro

www.sens.ro

CUPRINS

Preambul.....	11
1. Patria spirituală sau fondul de certitudini din sufletul poetului	21
2. În exil sau avatarurile pământești ale spiritului eminescian.....	63
3. Calea-ntoarsă sau inițierea în înțelepciunea călăuzitoare spre obârșii.....	115
4. Biruitor, în Patrie sau despre contemplările supreme.....	161

Ei bine, dacă această prognoză a comentatorului va fi confirmată de reacția cititorului, prezenta ipoteză eminesciană își va fi dovedit temeiul (de a cărui realitate obiectivă autorul nu s-a îndoit nicio clipă, de când a căpătat lăuntric confirmarea presimțirilor sale). Da, Mihail Eminescu este nu numai cel mai mare, dar și cel mai actual cugetător român. Nimeni nu poate răspunde ca el întrebărilor ce se ridică azi în sufletele năzuitoare spre o lumină fără de care simt că s-ar pierde în tenebrele amenințătoare ale nemaipomenitei ignoranțe moderne. Căci veacul exploziei tehnico-științifice a devenit veacul întunericului spiritual. Din eternitatea sa mereu prezentă și încurajatoare, Eminescu vrea să ne ia de mână și să ne conducă spre adâncurile misterioase și izbăvitoare ale mesajului său încă necunoscut în sensurile lui cele mai abisale. Conștient cu o cutremurătoare luciditate de caracterul iluzoriu al progreselor trâmbițate încă pe vremea lui de savanți și politicieni, el apare azi sufletului nostru ca trezitor *din somnul cel de moarte* în care civilizația de tip modern, civilizație a drogurilor, vrea să cufunde sufletul uman din ce în ce mai dezarmat în fața unor pericole cu aparențe ademenitoare. Va putea el oare, acest arhanghel al gândirii și poeziei românești, să-i trezească și să-i înarmeze pe frații lui de pretutindeni?

PATRIA SPIRITUALĂ SAU FONDUL DE CERTITUDINI DIN SUFLETUL POETULUI

*„Nu totdeauna suntem din țara ce ne-a văzut născând
și de aceea căutăm adevărata noastră patrie.”*

(Sărmanul Dionis)

„O, cum iubesc eu steana, unde m-am născut eu”.

(Povestea magului călător în stele)

1

S-a scris destul de mult despre Eminescu. Și iată că, totuși, un secol de exegeză nu numai că n-a izbutit să-i dezvăluie mesajul dar a făcut tot ce i-a stat în puteri pentru a îngrămădi neguri de falsă știință asupra acestui mesaj. Din depărtările sale veșnice – depărtări foarte apropiate însă pentru sufletul al cărui ochi lăuntric s-a deschis – nemuritorul cântăreț al aspirației umane spre dezmărginire privește cu tristețe cum adevărurile pe care a trebuit să le aducă la cunoștința fraților săi de pe Pământ, abia dacă mai licăresc, sporadic și fără vlagă, celor ce mai au simțul veritabilei cunoașteri. Luminilor eminesciene, destinate să trezească din punct de vedere spiritual această cultură și acest popor, li s-a ridicat în față zidul de impenetrabilă păclă la care au trudit și trudes – iluzionându-se că o fac spre slava poetului – estetismul, sociologismul, impresionismul, structuralismul, profesoralismul și alte deșertăciuni intelectuale ale veacului. Nu de hipersofisticarea modului de analiză și nici de noi investigații în arhiva cu manuscrise este astăzi nevoie pentru ca să descoperim misiunea spirituală pe care a avut-o această nobilă individualitate zăbovind printre români patru decenii. Dimpotrivă, ceea ce se cere astăzi este tocmai efortul

de a ne sustrage amăgitoarelor lumini ale unui intelectualism pe cât de pretențios, pe atât de găunos, și de a aștepta în tăcerea acelei nopți evocate de Juan de la Cruz și Novalis, răspunsul pe care-l va da geniul cel fără de moarte întrebărilor inimii noastre, dureros doritoare să dezlege misterele veșniciei și nemărginirii.

Faptul că pentru a ajunge să-l înțelegem cu adevărat pe Eminescu în esențialitatea lui ultimă ne este de trebuință, înainte de toate, redobândirea unei feciorelnicii în felul de a privi, nu exclude necesitatea unei anumite ingeniozități analitice. Trebuie, cu alte cuvinte, să știi a stabili conexiunile necesare între străfulgerările de supraomesc adevăr ce apar, din cele mai diferite direcții, pe firmamentul gândirii eminesciene, pentru ca, închegate și fixate într-o viziune coerentă, ele să se constituie în revelația de care simte că are nevoie cel ce se îndreaptă instinctiv spre marele poet ca spre un arătător de drum. Cugetul capabil de o asemenea reconstituire analitico-sintetică a mesajului în forma lui genuină, este însă tocmai acela care, ridicându-se deasupra atât de unilateralelor puncte de vedere produse de intelectualismul modern, regăsește puritatea originară a gândirii, o puritate care, departe de a însemna primitivism, ne deschide accesul la legile supreme și eterne. Pentru sufletul care a făcut această experiență catarctică este ca și cum o mare lumină s-ar fi aprins, la ale cărei raze menirea Omului în Univers îi apare în tot mărețul și teribilul ei adevăr, dezbrăcat de straiele fals-strălucitoare în care o știință stearpă îi ascunsese primordiala, neprihănită-i esențialitate. Astfel luminat, cugetul descoperă ca de la sine, aproape fără efort, modul de a uni crâmpiele de divină înțelepciune, anume risipite parcă pe întinsul operei eminesciene pentru a nu putea fi adunate la un loc într-un tablou corespunzător celui originar decât de cel care va putea trece dincolo de pseudoștiința intelectualismului aducător de tenebre și va redobândi candoarea solar-surâzătoare a unei noi copilării.

Or, pentru cel ce contemplă enigmaticul fenomen eminescian cu o asemenea stare de spirit, splendorile metaforice, zvârcolirile subiective, cazuistica psiho-patologică, filosofarea pesimistă – toate aceste aparențe înșelătoare din care s-a născut atâta sterilă exegeză, se destramă, făcând să se ivească formidabila tensiune a unei voințe de cunoaștere, dramatic trăită de întreaga ființă a gânditorului-poet: acesta simte că nu-i va fi dat să găsească ieșirea din marasm până ce nu va fi descoperit și aflat adevărurile presimțite de el ca izbăvitoare și generatoare de invincibilă forță. Nimic mai eronat decât a extinde tragismul destinului personal și pământesc al lui Eminescu asupra spiritualității care se exprima prin el, și a cărei identificare cere alte mijloace și altă perspectivă decât acelea ale *micii istorii*. Căci, privită de la înălțimea marii istorii – imprevizibilă tocmai pentru că este atotcuprinzătoare –, gândirea eminesciană se revelează ca străpungătoare eroică și victorioasă a unor înfricoșătoare tenebre cărora a reușit să nu le sucombe (cum s-a întâmplat cu personalitatea concret-istorică a poetului, înghițită de valurile furioase ale unuia dintre cele mai nefericite destine). Dar această magnifică și completă străbateră a drumului spre lumina presimțită în mijlocul celui mai de nepătruns întuneric a fost posibilă numai pentru că la obârșia ei se găsea cea mai arzătoare și mai dezinteresată sete de cunoaștere – aceea care țâșnește din adâncurile ființiale, unde nevoia de adevăr este resimțită cu intensitatea unui ultimatum: ori dezlegi misterul existenței, ori te prăbușești jalnic. Pentru români, Mihail Eminescu este sfânt deoarece în el a trăit cea mai sfântă dorință de a risipi negurile neștiinței spirituale, dorință care, între granițele acestui neam, n-a pârlolit niciun suflet cu o asemenea forță. Eminescu – pământeanul – se prăbușea atât de timpuriu (timpuriu, firește, raportat la măsura comună – în fond însă el își îndeplinise misiunea) deoarece veșmântul oferit de el entității pe care o adăpostea fusese mistuit de supraomeneasca ardere lăuntrică. El murea în noapte, decrepitudine și mizerie,

dar spiritul insuflețitor din el jubila victorios pe culme. După câte știm, niciunui cugetător nu i s-a dezvăluit această victorie spirituală. Aceasta, pentru că aproape nimeni nu s-a apropiat de Eminescu animat de acel dor de cunoaștere din care s-a născut – ca un chinuitor și sublim asalt al cerurilor – opera lui, dar pe care **Sărmanul Dionis** ne permite să-l întrezărim atunci când ni se spune că *...această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atât de visătoare. Lucruri mistice, subtilități metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet – e minune oare că pentru el visul era o viață și viața un vis?*

Într-adevăr, gândirea eminesciană este, în totalitatea ei, emanația unui dor mistuitor de cunoaștere – o cunoaștere capabilă să răspundă celor mai radicale și mai neliniștitoare probleme ce pot apărea unui cuget doritor să-și explice venirea și rostul său pe lume, plecarea de aici și rațiunea ei. Cu litere de foc stau mereu înscrise în fața acestui cuget întrebările cărora nu le găsește răspuns:

Sunt ne-nțelese literele vremii
Oricât ai adânci semnul lor șters?
Suntem plecați sub greul anatемii
De-a nu afla nimic în veșnic mers?
Suntem numai spre-a da viață problemei?
S'o dezlegăm nu-i chip în univers?
Și orice loc și orice timp, oriunde,
Aceleași veșnice întrebări ascunde?

(O'nțelepciune, ai aripi de ceară!)

Ca să-și potolească acest dor, cugetul eminescian se va îndrepta spre toate sursele de știință și înțelepciune de care poate să afle și într-o căutare nu va cunoaște odihnă. În toate ipostazele în care ni se va înfățișa, de la miticul mag călător în stele până la poetul romantic cu existență extravagantă, căutătorul suflet eminescian ne va apărea adâncit în

cărți impunătoare, cu figuri misterioase desenate în ele – cărțile acelei înțelepciuni de care oamenii s-au înstrăinat și pe care doar cugetători răzleți o mai cunosc și o mai cultivă.

La capitolul de lumânare, ce sta în gâtul garafei, cu ochiul roș și bolnav, el deschise o carte veche legată cu piele și roasă de molii... O astrologie mai mult de origină bizantină, bazată pe sistemul geocentric... Tablele erau pline de schemele unor sisteme lumești imaginare, pe margini cu portretele lui Platon și Pitagora... Cu coatele așezate pe masă și cu capul în mâini... descifra textul obscur c'un interes deosebit... Apoi își ridică ochii și privi visând în fața cea blândă a lunii... Părea că deasupra mai sunt o mie de cercuri... Cine știe... dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te transpune în adâncimile sufletești, în lumi care se formează aievea așa cum le dorești, în spații iluminate de un albastru splendid, umed și curgător.

(Sărmanul Dionis)

Această pasiune a cunoașterii n-are nimic comun cu scientismul timpurilor moderne, care sporește confuzia și ignoranța spiritului, în loc să le risipească. Începi să înțelegi mesajul eminescian doar din momentul când setea după o asemenea cunoaștere a devenit și setea ta. Căci altminteri, cum să-ți dai seama de natura flăcării care a ars în acest suflet, dacă tu, cel chemat a-l tălmăci posterității, rămâi insensibil în fața acelor întrebări și acelei *gnose* care pe el l-au devorat, în sensul cel mai propriu al cuvântului?

Privită în ansamblul ei și din punctul de vedere al omului modern obișnuit, opera eminesciană pare a nu avea în ea mai

nimic religios. Mai degrabă sar în ochi izbucnirile de revoltă vehement-atece ca cea din **Împărat și proletar** (*Religia – o frază de dânsii inventată..*) sau din **Mortua est** (*De e sens într'asta, e'ntors și aten...*) prin care Eminescu pare a se integra marii familii romantice a spiritelor luciferice. Când sapi mai adânc în straturile sufletesti ale poetului, în sensul unei arheologii spirituale, descoperi însă că dincolo de durerea generatoare de asemenea izbucniri, stă o senină și indestructibilă certitudine. Este cu neputință, îi spune o voce din străfundul străfundurilor, ca măreața armonie cosmică să nu aibă un autor. Îl trimite spre această unică și incontestabilă obârșie însăși răzvrătirea care, în *Rugăciunea unui dac*, capătă forma răfuielii și imprecăției: ea are un obiect care – indiferent cum ar fi el: bun sau rău, drept sau nedrept – demonstrează prin însăși existența lui absurditatea oricărei încercări de a-l tăgădui. Deși nereligios în sensul pe care ne-am obișnuit să-l dăm acestui cuvânt, căutătorul spiritual a cărui fizionomie se desprinde din opera eminesciană este, la baza ființei lui, profund încrezător în raționalitatea, în intenționalitatea opereii cosmice așa cum o vede desfășurându-se în fața sufletului său, atât de sensibil la cele tainice. Un astfel de gând i-a fost reazem în multe clipe grele. Este ca și cum – în pofida demonstrațiilor, pentru mulți atât de convingătoare, ale științei moderne – acest gând s-ar fi impus cugetului său cu o irezistibilă forță, ca o amintire de nedeazădăcinat dintr-o existență plină de lumina Adevărului, direct contemplat de spiritul său. Dintr-un asemenea sentiment se naștea felul său de a gândi în legătură cu tendințele emancipatoare, *liber-cugetătoare*, ale vremii:

El citise încă din tinerețe scrieri de ale enciclopediștilor, dar ei îi insuflaseră apatie. Dovezile lor îi păreau silite, căci se îndreptau toate contra unei axiome, pe care el nu permitea nimănui s'o nege: atotputernicia lui Dumnezeu. El își închipuia că un om trebuie să fie

bolnav sau foarte nenorocit, pentru ca să compue cărți contra Bibliei. De aceea uimirea lui era mare, când vedea că, pe zi ce merge, tocmai aceste idei se lădesc, pe care el le credea ca un pas înapoi al lumii, iar nu unul înainte. De aceea el se îndoia dacă lumea aceea înaintată, la care semenii lui își trimiteau copii, era într'adevăr înaintată.

(Moș Iosif)

Lipsit de exaltare mistică, sentimentul eminescian al demiurgiei universale își are punctul de pornire în însăși gândirea poetului, mai exact în efortul acestuia de a se lua pe sine drept obiect. În fața constatării că pe ecranul interior se perindă vițiuni de cosmică măreție, despre care știe prea bine că n-au putut fi generate de experiența și ambianța cotidiană, poetul nu poate să nu-și spună:

Că-n lumea dinafară tu nu ai moștenire,
A pus în tine Domnul nemargini de gândire
(Povestea magului călător în stele)

Posibilitatea minții umane de a făuri tablouri cosmice și cosmogonice trebuie așadar să-i îndrepte pe cugetători spre sfere de dincolo de ei, de unde – ca dintr-un izvor inepuizabil – se revarsă o super-gândire a cărei captură a fost botezată *inspirație*. Este într'adevăr inspirație în sensul în care înțelegem acest act în raporturile noastre cu aerul din jur, grație căruia putem trăi. Gânditorii, poeții, inspiră gândurile pe care, cu paternă generozitate, li le trimite sublimul gânditor și poet al armoniei universale,

Căci Dumnezeu în lume le ține loc de tată,
Și pune pe-a lor frunte gândirea lui bogată

(Ibidem)

Divinitatea ca gândire cosmică – *Deus sive ratio*, ar fi putut spune, parafrazându-l pe Spinoza – iată felul eminescian de a fi religios, și care, firește, n-are nimic comun cu evlavia de tip ecleziastic. Dacă ceva poate genera în sufletul lui pietate, este numai această gândire universală creatoare și distrugătoare de lumi a cărei presimțire vibrează în orice minte cugetătoare: nu se poate ca într-o bună zi aceasta din urmă să nu se descopere oricărui căutător sincer ca reflex al unei minți atotcuprinzătoare din ale cărei raze se împărtășesc toți cei ce au înțeles că rostul principal al omului pe lume este să se întrebe și să caute răspuns. Așa încât dincolo de peisajul ale cărui frumuseți exterioare pot fascina privirea, el întrezărește o realitate și mai sublimă, suprasensibilă și țesută din aceeași substanță din care sunt făcute gândurile noastre. De natura gândului sunt forțele care guvernează lumile

...Ghicit-ați vreodată, ce socoate-un mândru soare
Când c'o rază de gândire ține lumi ca să nu zboare
Să nu piard'a lor cărare, să nu cadă'n infinit?

(Memento mori)

și care le învăluie protector:

Priveliștile sclipitoare
Ce'n repezi șiruri se diștern,
Repaosă nestrămutate
Sub raza gândului etern.

(Cu mâne zilele-ți adăogi)

Nimic mai iluzionar și mai ridicol din partea omului decât să-și închipuie că este de capul lui pe acest *planet*, că îi este îngăduit orice, că toate i se datoresc. Realism și simț al măsurii dovedește doar cine a devenit conștient că faptele omului sunt reflexul unei gândiri ce-l depășește infinit. A crede altfel,

înseamnă să te pui în situația acelor *mulți copii bătrâni* care *crezută-au cum că ei guvernează lumea*,

Nesimțind că-s duși ei singuri de un val fără de nume,
Că planetul ce îi poartă cugetă adânc și sfânt.

(Memento mori)

În loc să se împăuneze ridicol cu merite și drepturi imaginare, mai bine s-ar înclina omul în fața celui care decide cursul existenței sale pe scară planetară:

O Adonai!¹ al cărui gând e lumea

(Fata'n grădina de aur)

Tu, ce scrii mai dinainte a istoriei gândire...

(Memento mori)

Acesta e așadar conținutul oricărei fervori pe care o vom întâlni în poezia eminesciană și care în **Rugăciunea unui dac** atinge o formă paroxistică:

Pe când nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici sâmburul luminii de viață dătător.
Nu era azi, nici mâine, nici ieri, nici totdeauna
Căci unul erau toate și toate erau una;
Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rândul celor ce n'au fost niciodată,
Pe-atunci erai Tu singur, încât mă'ntreb în sine'mi:
Au cine-i zeul cărui plecăm a noastră inemi?
El singur zeu stătut-a nainte de-a fi zeii,
Și din noian de ape puteri au dat scânteii,
El zeilor dă suflet și lumii fericire.
El este-al omenirii izvor de mântuire...

¹ Vechi mod ebraic de a invoca Divinitatea.

Tradusă în limbaj modern – nu și desăureolat – invocția eminesciană ar suna așa: *La început a fost gândirea*. Dar cum gândirea este inseparabilă de cuvântul care o formulează și în afara căruia noi n-o putem concepe, Eminescu ar fi putut la fel de bine să spună: *La început a fost Cuvântul. Adică Logosul*.

5

Să văd trecând în haină cuvenită
Acele gânduri...

Dacă dincolo de aparențele lumii sensibile se află o gândire atotpătrunzătoare și atotputernică, înseamnă că gândirea personală – în care, sub influența pozitivismului modern, ne-am deprins a vedea o funcție a creierului, o copie nesubstanțială a lucrurilor – participă de fapt la această gândire universală, ca scânteie din cosmica ei văpaie. Corect e să spunem nu că noi gândim, ci că prin noi *se* gândește, gândurile fiind pentru Eminescu ființe vii, în neconținută perindare pe ecranul oferit lor de facultatea noastră – mai mică sau mai mare – de a ne concentra. Gândind, dăm posibilitatea Cosmosului să acționeze în noi și prin noi. Numai că în acest Cosmos se manifestă ființe-gânduri, forțe-gânduri infinit de diverse; multe dintre ele sunt extrem de înșelătoare și primejdioase și se înstăpânesc cu ușurință pe acele minți a căror concentrare nu atinge intensitatea și elevația cuvenite. Cum arată ele? Exact ca ființele umane:

Unele mândre, țănoșe, regale,
Cu'ncoronată frunte-îmbrăcate
În purpură; altele dulci, cu ochii
Moi, mari, albaștri... albe ca și crinul,
Mișcând a lor corp voluptos, ce'nvită
Mai aruncând priviri de muritoare,

Mai căutând iubire, ca Sirene;
Unele'nchipuite, altele tâmpe,
Unele aspre, altele duioase.
Toate cerând brevet de nemurire
Și toate strecurându-se cu toate astea
Pe calea care duce la orașul
Uitării, îngropat de vecinicie.

(O, te'nsenină, întuneric rece...)

Ce fac însă aceste ființe-gânduri cu sufletul nostru? Punând stăpânire pe puterea de a gândi, o profanează și o înrobesc. Devine de plâns cel ce n-a știut și putut să reziste asaltului gândurilor lumești,

Căci lumea cu-a ei visuri gândirea i-au supus.
Aici însă visarea-i e-adânc omoritoare
Căci în chip de femei s-arată-n aer sus.
Lumești gânduri într-alt chip umpleau sufletul său.
El cugeta la toate, ci nu la Dumnezeu

(Povestea magului călător în stele)

Eului care, purificat și călit, nu se lasă invadat de gândurile inferioare și amăgitoare, i se conturează, la orizontul său spiritual, alt fel de ființe-gânduri, sublime în limpezimea lor:

Dar deasupra-acestei mulțimi peștrițe
De gânduri trecătoare, vezi departe
Munții de vecinici gânduri ridicând
A lor trufașă frunte către cer:
Cu nepăsare ei privesc la toate
Efemeridele ce trec în vale
Cântând, vuind, certându-se și toate
Aspirând la un lucru, care'n veci
Nu poate fi a lor – eternitatea.

(O, te'nsenină întuneric rece...)